

GENDRUČIO MORKŪNO KŪRYBA VAIKAMS IR JO „GRĮŽIMO ISTORIJA“ LITERATŪROS TEOLOGIJOS POŽIŪRIU

Asta Gustaitienė

Lietuvių literatūros katedra
Literatūros ir kultūros tyrimų institutas
Vilniaus universitetas

Anotacija. Straipsnio tikslas – literatūros teologijos aspektu aptarti Gendručio Morkūno kūrybą vaikams, susitelkiant į jo 2007 m. sukurto problemų prozos kūrinio „Grįžimo istorija“ semantiką. Gendrutis Morkūnas – rašytojas, kurio visos penkios vos per kelerius metus XXI a. pradžioje parašytos knygos patenka į 500 geriausių lietuvių autorių knygų vaikams sąrašą, o knygos „Iš nuomšiko gyvenimo“, „Blusyno pasakojimai“, „Grįžimo istorija“ – ir į pirmąjį šimtuką.

Kiek svarbus katalikų teologijos aspektas G. Morkūno kūryboje, kaip jis padeda atverti subtiliąsias kūrinių prasmes? Literatūros teologijai kaip literatūros tyrinėjimo kryptčiai apibrėžti pirmiausia remiamasi meno istoriko, religijos filosofo Alejandro R. Garcías-Riveros teorinėmis įžvalgomis, jo formuluojama meno teologijos samprata; straipsnyje aptariamam problemų laukui svarbios pasirodė psichologo Tobino Harto, literatūrologių Sharon A. Stringer, Dalios Čiočytės, filosofų Luco Ferry'o, Arūno Sverdiolo ir kt. teorinės įžvalgos.

G. Morkūno kūryboje, skirtoje vaikams, krikščioniškieji motyvai atskleidžiami taupiai ir aiškiai, tačiau itin jaučiamas krikščioniškasis posluoksnius – į kūrinių meninę tikrovę įaudžiama gerai žinomų Biblijos metaforų ir įvaizdžių: labai svarbus tampa žmogaus vardo kaip žmogaus orumo ženkle motyvas, kuris skleidžiasi panašiai kaip Šventajame Rašte (Jn 10, 3); kūryboje pasikartoja kelio ir kelio antinomija, beldimo ir atkaklaus beldimo, kol įsileidžiama, motyvas ir kt. Šie bendrieji G. Morkūno kūrybos aspektai būdingi ir jo apysakai „Grįžimo istorija“. Apysakoje Morkūnas sukuria savitą, įsimintiną personažę Viliją, kuri įkūnija mažam vaikui būdingas – psichologo T. Harto apibrėžtas – dvasines galias, vaiką priartinančias prie Dievo patirties: Vilija yra išmintinga, stebi, stebisi, klausia, atpažįsta suaugusiųjų neišsakytas mintis ir tikrąsias, gilumines jų reikmes, mato tai, ko nėra, kas yra kažkada buvę ir visada pasilieka nelinijiniame laike.

Esminiai žodžiai: geriausių knygų vaikams šimtukas, vaikų literatūra, Gendrutis Morkūnas, literatūros teologija, krikščioniškoji filosofija, religinė ir dvasinė patirtis, išmintis, transpersonalinis identitetas.

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-086/2016).

This research is funded by a grant (No. LIP-086/2016) from the Research Council of Lithuania.

Įvadas

2016–2017 m. Lietuvoje pirmą kartą vykdytas projektas, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės šimtmečiui paminėti, kurį

įgyvendinant lietuvių literatūrologai drauge su Lietuvos visuomene iš 500 kruopščiai atrinktų visų laikų lietuvių autorių kūrinių vaikams išrinko 100 pačių geriausių.

Iš šiuolaikinių rašytojų, pradėjusių kurti vaikams po 1990 m., išsiskiria Gendrutis Morkūnas: jo visos penkios, vos per ke-lerius metus XXI a. pradžioje parašytos knygos vaikams patenka į 500 geriausių knygų sąrašą, o *Grįžimo istorija*, *Blusyno pasakojimai* ir *Iš nuomšiko gyvenimo* – ir į pirmąjį šimtuką (dvi kitos knygos – *Vasara su katšuniu* (pirmoji autoriaus knyga) ir *Velniškai karštos atostogos* – nors ir nepateko į pirmąjį šimtuką, nedaug nuo jo teatsiliko). Žvelgiant į šimtuką matyti, kad tik kelių kitų autorių (Vytautės Žilinskaitės, Ramutės Skučaitės, Vytauto V. Landsbergio, Kazio Sajos) kūrybinių čia esama trys ir daugiau.

Šiandien G. Morkūnas – kanoninis autorius, kurio knygos, skirtos įvairaus amžiaus paaugliams, įeina į lietuvių literatūros mokyklinės programas. Visos jo knygos leidimo metais buvo pripažintos geriausiomis lietuvių vaikų literatūros knygomis, dalis kūrybos išversta į kitas kalbas. Taigi į Morkūno kūrybą jau galima žvelgti kaip į reiškinį, per kurį, kalbant jungiškiosios mitokritikos terminais, išskyla į paviršių kažkas esminga ir labai svarbaus tautai: jos vaikams ir suaugusiesiems.

Manytina, kad geriausių knygų šimtukas, kartu ir G. Morkūno kūryba, sulauks atidaus daugelio įvairių mokslo sričių atstovų (literatūrologų, teologų, lingvistų, psichologų, sociologų, filosofų) dėmesio. Bus atskleista nemažai ne tik literatūrologinių, bet ir edukologinių, psichologinių, filosofinių ir kt. šių knygų kontekstų. Į geriausiųjų šimtuką galima pažvelgti ir iš literatūros teologijos perspektyvos.

Šio straipsnio **tikslas** – literatūros teologijos aspektu aptarti Gendručio Morkū-

no kūrybą, susitelkiant į 2007 m. išleistą jo kūrinį paaugliams *Grįžimo istorija*, kuris apskritai yra vienas geriausiai vertinamų G. Morkūno prozos kūrinių. Tikslas suponuoja tokius **uždavinius**: 1) aptarti su literatūros teologija susijusias teorines sąvokas; 2) apžvelgti G. Morkūno kūrybos, įskaitant apysakos *Grįžimo istorija*, literatūrologinius tyrimus ir vertinimus; 3) literatūros teologijos aspektu išanalizuoti G. Morkūno problemų prozos kūrinį *Grįžimo istorija*. Tyrinėjant *Grįžimo istoriją*, remiamasi teologo ir meno istoriko Alejandro R. Garcías-Riveros įžvalgomis, pateiktomis monografijoje *A Wounded Innocence: Sketches for a Theology of Art* („Žaizdota nekaltybė: meno teologijos skečiai“), Vakarų Džordžijos (West Georgia) universiteto profesoriaus psichologo Tobino Harto monografija *Slaptasis dvasinis vaikų pasaulis*¹, literatūrologių Sharon S. Stringer, Dalios Čiočytės ir kt. įžvalgomis.

1. Literatūros teologija ir vaikų literatūra

Krikščioniškoji literatūros teologija, ieškanti literatūros ir teologijos sąveikų, sankirtų, diskusinių taškų, Lietuvoje tapo gana populiaru tiriant suaugusiųjų grožinę literatūrą. Šia kryptimi dirba literatūrolo-

¹ Monografija yra svarbus šio straipsnio teorinis šaltinis, tačiau kai kurie jos aspektai, susiję su *New Age* ideologija, intensyviomis dvasinių patirčių universalumo paieškoms, daugelio įvairių religijų ar net kai kuriais atvejais destruktivių sektų tapatinimu, iš krikščionybės perspektyvos yra abejotinos ar net kvestionuotinos. Kita vertus, monografijoje išryškunami ištis labai svarbūs vaiko dvasiniai potyriai, remiamasi daugelio žymiausių krikščionių teologų teiginiais, šventųjų patirtimis ir pan. Straipsnio autorė monografijos medžiagą naudojo selektyviai.

gai Dalia Čiočytė², Dalia Jakaitė³, Vigmantas Butkus⁴, Gediminas Mikelaitis⁵, tam tikrais aspektais savo straipsniuose ir kitokio pobūdžio tyrimuose literatūros teologiją kaip tyrimų kryptį taikė Viktorija Daujotytė, Marijus Šidlauskas, Ernesta Juknytė-Pauwels, Dainius Sobekis, Rūta Brūzgienė, Juldita Nagliuvienė ir kt.

Deja, ši literatūros tyrinėjimo kryptis nėra populiari analizuojant šiuolaikinę lietuvių vaikų literatūrą. Nors įvairiose metinėse vaikų literatūros apžvalgose, straipsniuose ar monografijose, kuriuose vaikų literatūra nagrinėjama įvairiais aspektais, užsimenama apie lietuvių vaikų literatūroje gana plačiai atskleidžiamus krikščioniškuosius kontekstus, vis dėlto iki šiol nuoseklus visuminis vaikų literatūros tyrimas iš teologijos perspektyvos nėra atliktas. Be to, analizuojantiems su religija susijusius dalykus autoriams kyla dilema, ar tikslinga pristatyti religinio turinio kūriniai, skirtus vaikams. Viena vertus, tarsi negalima jų apeiti, kita vertus, šių kūrinių estetinė vertė dažnai abejotina. Pavyzdžiui, tokią dilemą teko spręsti literatūrologui Vigmantui Butkui Šiluvos temai skirtoje monografijoje *Stebuklo horizontai: Šiluva ir jos legenda lietuvių literatūroje*. Monografijos pradžioje autorius nurodo, kad, be pripažintų

lietuvių literatūros klasikų kūrinių, tyrinės ir silpnesnę tiek suaugusiesiems, tiek vaikams skirtą literatūrą, kurioje išryškėja Šiluvos tema: „Analizuojami ir antraeilių, trečiaieilių Lietuvos rašytojų, poetų kūriniai, trumpai aktualizuojami net Šiluvos, Raseinių krašto literatūros tekstai, publikuoti vietinėje spaudoje“ (Butkus 2014, 27).

Ieškant patikimiausių, vaikų literatūros tyrimui literatūros teologijos aspektu svarbiausių teorinių atramų, parankiausia pasirodė jau minėta teologo, meno istoriko Alejandro R. Garcías-Riveros monografija apie meno ir teologijos santykį *A Wounded Innocence: Sketches for a Theology of Art*. Monografijoje autorius kelia fundamentalius meno ir teologijos santykių klausimus: kuo teologiniu aspektu svarbus menas? Kaip teologija padeda suprasti ir interpretuoti meną? Kaip atskirti dažnai sinonimiškai vartojamas, bet iš tiesų nesinonimiškas sąvokas „religinis“, „dvasinis“, „teologinis“? Nors knygoje daugiausia kalbama apie vaizduojamąjį meną, autoriaus įžvalgos gali būti pritaikomos ir analizuojant literatūrą⁶.

Kokių meno (literatūros) semanti- nių laukų atsiveria pasitelkiant literatūros teologiją kaip teorinį instrumentą? A. R. Garcías-Rivera atskleidžia teoriniu

² Čiočytė, Dalia. 1999. *Biblija lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas; Čiočytė, Dalia. 2013. *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

³ Jakaitė, Dalia. 2003. „Šatrijos“ draugija lietuvių literatūros istorijoje. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

⁴ Butkus, Vigmantas. 2014. *Stebuklo horizontai: Šiluva ir jos legenda lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

⁵ Mikelaitis, Gediminas. 2012. *Kilti ir kelti. Šatrijos Raganos literatūros teologija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

⁶ Žvelgiant į literatūros teologijos tyrimus, galima pastebėti tendenciją, kad šiuos tyrimus teologai ir literatūrologai dažnai atlieka drauge. Pavyzdžiui, informatyvų straipsnį *Catholicism in YA Literature: A Theological Perspective* rašė vaikų literatūros profesorė Jennifer Miskec su teologijos doktorante Katherine C. Schmidt (Miskec, Jennifer, Katherine C. Schmidt. 2010. *Catholicism in YA Literature: A Theological Perspective. The Looking Glass: New Perspectives on Children's Literature* 14, 2. Prieiga internete: <<https://www.lib.latrobe.edu.au/ojs/index.php/tlg/article/view/226/224>>). Minėtina, kad profesorius Alejandro R. Garcías-Rivera studijavo teologiją, filosofiją ir meno istoriją.

aspektu svarbią skirtį, kuri literatūros teologijos tyrimuose dažnai visiškai apeinama arba ne iki galo išryškinama: kuo skiriasi religinis, dvasinis, teologinis dėmuo mene plačiąja prasme ir grožinėje literatūroje – siaurąja? *Religiniu* menu siekiama padėti atpažinti, stimuliuoti, sužadinti religinius jausmus, svarbus yra pats atpažinimas, religinių dalykų išryškėjimas (kalbėjimas apie Jėzų, Mariją, šventuosius ar šventas vietas, pavyzdžiui, Šiluvą, vertingesnis yra ne kūrinio estetika, o gebėjimu aktyvinti žmogaus (vaiko – A. G.) protą ir dvasią per religinę patirtį). *Dvasinis* meno aspektas liudija gebėjimą atskleisti ypatingą, žmogų keičiantį, apšviečiantį dvasinį įvykį, parodo žmogaus susitikimą su nematerialiuoju pasauliu, su Dievu, situaciją, kuri keičia gyvenimą⁷. Per *teologinį* (šiuo atveju krikščioniškosios teologijos) meno matmenį siekiama paaiškinti žmogaus gyvenimo aplinkybes, jo gyvenimo tikrovė meno kūrinyje atskleidžiama remiantis Biblija, krikščionių teologų mokymais, patristine tradicija ir pan. Esminis aspektas yra tai, ką García-Rivera apibrėžia kaip „religinę žmogaus gyvenimo aplinkybių sampratą“: stebima, kaip galima vertinti kūrinio veikėjo situaciją, veikėjo pasirinkimus, kančias ir kita iš religijos – krikščionybės – perspektyvos (García-Rivera 2003, 34).

Remiantis A. R. Garcías-Riveros mintimis, atrodo, kad teologiniu aspektu galima būtų aiškinti kone kiekvieną meno (literatūros) kūrinį: autoriaus manymu, bet kokią kūrinį vaizduojamą žmogiškąją (kūrinio

veikėjo išgyvenamą – A. G.) patirtį įmanoma aiškinti remiantis teologija. Vis dėlto literatūros teologijos taikymo – pirmiausia grožinės literatūros suaugusiesiems tyrimuose – praktika rodo, kad teologinis kūrinio aiškinimo kontekstas dažniausiai pasitelkiamas kalbant apie kūrinį, kuriuose esama tam tikrų tiesioginių ar užslėptų nuorodų į religiją, personažo tikėjimą (ar netikėjimą), Biblijos kontekstą ir kt.

Literatūrologė Dalia Čiočytė, viena iš nuosekliausiai taikančių literatūros teologiją grožinės literatūros tyrimuose, monografijoje *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai* aiškinosi, kokią grožinę literatūrą ir kaip galima tyrinėti remiantis literatūros teologija, kada tokie tyrimai kelia abejonių, o kada – nekelia. Remdamasi įvairių literatūros teologijos laukui priskiriamų autorių darbais, ji pažymi, kad reikėtų gilintis tiek į krikščionių, tiek į nekrikščionių autorių kūrinį. Ypač prasminga literatūros teologijos aspektu tyrinėti katalikiškąją pasaulėjautą išsiskiriančių rašytojų kūrybą. Kita vertus, svarbi D. Čiočytės mintis, kad „mažiausiai literatūros teologija gali pasakyti apie tokią literatūrą, kurioje plėtojamos pasaulėvokos dominantė yra abejingoji laikysena transcendencijos atžvilgiu“ (Čiočytė 2013, 95). Apibendrinant šias mintis galima teigti, kad literatūros teologijos aspektu galima tyrinėti didžiąją dalį grožinės literatūros, nepriklausomai nuo aiškiai atskleisto paties rašytojo krikščioniškojo tikėjimo, tiesiogiai atveriamų religinių tiesų ir įžvalgų. Įdomu pažvelgti į kūrinį, kuriuose atsiskleidžia krikščioniškajai artima literatūrinė išmintis, taip pat kūrinį, kuriuose, atvirksčiai, konfrontuojama su krikščioniškąja tiesa, ji paneigiama, perkuriama ir pan.

⁷ Šis aspektas toliau straipsnyje aptariamas nuosekliau, remiantis Tobino Harto monografija *The Secret Spiritual World of Children*.

Žvelgiant į geriausių lietuvių autorių knygų vaikams šimtuko šiuolaikinius (publikuotus po 1990 m.) kūrinius, matyti, kad nė vienas akivaizdžiai religinės tematikos vaikų literatūros kūrinys nepateko į 100 geriausių kūrinių sąrašą. Be to, tyrinėjant vaikų literatūrą iš karto atmetinas pirmasis A. R. Garcíós-Riveros išryškintas – religinės literatūros žiūros – aspektas ir galima susitelkti tik į *dvasinį* ir į *teologinį* dėmenis.

Galima pritarti poeto Jono Juškaičio minčiai, kad „tikinčio žmogaus visa poezija yra religinė. Jeigu jis pats tikrai gyvena Dieve, tai kitiems nematomas Dievo raugas, kuris gyvena jo sieloje, visą jo poeziją padaro sakrališką“ (Juškaitis 1998, 7). Poetas kalba apie poeziją, bet jo mintis tinca visiems žanrams ir kūriniams, skirtiems bet kokio amžiaus skaitytojui. Minėtina, kad G. Morkūnas buvo tikintis žmogus: jo tikėjimą pirmiausia liudija asmeniškiausia kūrybos dalis – esė, kurioje blunka ir neretai dingsta riba tarp pasakotojo ir rašytojo patirties. Rinkinyje *Švęsti kosmose ir tvarte* yra net kelios esė, skirtos Žolinės šventei. Apie ją rašoma su ypatingu dvasiniu užtaisu, išryškėja tikinčio žmogaus laikyseną atveriantis santykis su sakraline švente ir žmonėmis, vaikais, kurie tos šventės metu persikeičia. Dar daugiau: esė pasakotojas šventės dvasinį turtingumą išmatuoja žvelgdamas būtent į vaikus ir pats patirdamas sakralios aplinkos, šventės ypatingumą. Keičiančią akimirką jis išvysta vaikų veiduose: „Tas kažkas tarp šventoriaus medžių atsiranda maždaug įpusėjęs šv. Mišioms, tik, deja, ne visi tą kažką pajunta. Tačiau maži vaikai pajunta visada. Iki tol dairęsi ir net bandę vienas kitam išlaupyti akis, giedant „Marija, Ma-

rija“, jie staiga sustingsta ir ima žiūrėti ten, kur dega daugiausia žvakių. Visi žino, kaip nemėgsta vaikai žiūrėti į degančias žvakes, jei tik žino, kad negalės į liepsną įkišti pirštą“ (Morkūnas 2013, 114).

Kūryboje vaikams Morkūnas taupiai kalba apie visa, kas tiesiogiai susiję su krikščioniškuoju tikėjimu ir jo tikrove. Toliau apibendrinsime rašytojo kūrybos santykį su trimis pagrindinėmis krikščioniškomis dorybėmis: tikėjimu, viltimi ir meile.

Tikėjimas. G. Morkūnas nuolat ironiškai kalba apie susireikšminusius, su savo statusais susitapatinusius žmones, tačiau to visiškai neakcentuoja kalbėdamas apie maldininką. Pavyzdžiui, išplėtoto siužeto pasakoje *Vasara su katšuniu* personažas vėjų gaudytojas pasakoja apie jo vėjų saloje apsilankiusį maldingą žmogų ir per tą pasakojimą ryškėja autentiško, išsiskleidusio žmogaus paveikslas:

– *Vieną dieną į salą atvyko klajojantis maldininkas. Jis keliavo per visą pasaulį, užsukdamas tai vienur, tai kitur. Visur klausydavo, ką žmonės kalba, žiūrėdavo, kaip jie gyvena. Tiek nukeliavęs maldininkas buvo labai protingas, todėl patardavo. Patardavo žmonėms, ką daryti, kad jiems būtų geriau. Kad būtų laimingesni, kad jų vaikai būtų sveikesni, kad javai geriau augtų, kad gaidžiai gražiau giedotų. Maldininkas mokėjo gydyti žmones ir gyvulėlius, taisyti batus ir stogus, žaisti su vaikais, mušti svietą, skaityti svetimomis kalbomis parašytas knygas, net sakyti pamokslus. Pamatęs vėjų kankinamus žmones, pasakė, kad jie turi melstis. Karštai ir visi. Suaugusieji ir vaikai. Rytą ir vakare.*

– *Ar tai padėjo?* – paklausė Bernardas.

– *Žinoma, maldos buvo išklausytos. Argi gali būti kitaip, kai tiek daug žmonių ir taip karštai prašo? Vieną rytą pabudę,*

jie pamatė, kad vėjai nurimo. (Morkūnas 2005, 115)

Pateiktoje citatoje matyti didžiosios tikinčio žmogaus savybės: maldingas, išsigydęs nuo egocentrizmo ir gebantis susitelkti į kitus žmones, jų reikmes, turintis patarimo ir gydymo dovanas, autentiškas, gebantis būti visiems toks, kokio kam reikia (su vaikais vaikiškas), pamokslaujantis, skelbiantis tai, kuo tiki. Maldininkas – tarsi šv. Juozapo provaizdis – geba dirbti paprasčiausius rankų darbus: taiso batus (batsiuvio amatas), stogus (stogdengystė). Be to, pabrėžiama darma tarp jo išskirtinio protingumo, pvz., gebėjimo skaityti svetimomis kalbomis parašytas knygas, ir visiško paprastumo, kuris labiausiai atsiskleidžia bendraujant, žaidžiant su vaikais. Taigi Morkūno keliaujantis maldininkas iš esmės yra apdovanotas visomis septyniomis Šventosios Dvasios dovanomis. Pasakotojo santykis su maldininku, kaip minėta, neturi ironijos ženklų. Kita vertus, G. Morkūno pasakojimuose žmogaus priklausymas Bažnyčiai, jo paties įsivaizduojamas gerumas ir teisingumas iš esmės nieko nereiškia – visa tai turi būti ištirta. Pavyzdžiui, *Grijimo istorijoje*, prieš pradėdamas kalbėti apie mažo miestelio bendruomenę, skriaudusią mergaitę Viliją, pasakotojas iš karto užtikrina: „Visi jie buvo geri ir tvarkingi žmonės. Vairuotojas sekmadieniais grodavo vargonais“ (Morkūnas 2007, 111). Morkūno pasakojimų logika rodo, kad tai, kaip išorinis žmogaus maldingumas, religingumas, gerumas koreliuoja su vidiniu turiniu, geba atskleisti tik vaikas.

Viltis. G. Morkūno pasaulyje apie *viltį* kalbama tiesiogiai, ji dažniausiai siejasi su laukimu, ypatingų švenčių ir krikščio-

niškųjų švenčių nuojauta. Pavyzdžiui, jau pirmajame kūrinyje *Vasara su katšuniu* pasakotojas užsimena apie Kūčių vakarą, jo sakralumą, apie tai, kaip vaikas žvelgia į toli laukdamas Kalėdų senelio. Nesvarbu, jei jo „nepamatai, nes ateina ir išeina nematomas, palikęs dovanų ir keistą dalyką, kurį suaugusieji vadina viltimi“ (Morkūnas 2005, 38).

Meilė. Svarbiausioji krikščioniška dorybė G. Morkūno pasakojimuose atskleidžiama subtiliausiai. Šią dorybę dekoduojant, neretai ji atsiskleidžia kaip didžiulė agresija – meilės parodija, daug blogesnė už neapykantą. Tekste *Mergaitė, kurią mylėjo visi* (Morkūnas 2008, 68) pasakojama apie mergaitę, kuriai niekas nesisekdavo, kuri jautėsi nelaiminga, be to, visiems buvo tarsi rakštis, kurią norisi kuo greičiau ištraukti. Mokyklos psichologei rekomendavus, visi mokyklos nariai nuo mokyklos direktoriaus iki mokinių imasi mylėti mergaitę taip, kaip patys tą meilę supranta. Apie visų meilę mergeitei pasklido gandai, mokykloje ėmė lankytis žurnalistai. Visiems rūpėjo atskleisti tai, kaip mylime kitą, tiksliau, kokia nuostabia meile mylime. Visi norėjo nusifotografuoti su ta, kurią visi taip myli. Mergeitei ir jos tėvams teko bėgti nuo tokios meilės. Šis epizodas primena suomių filmą *Laimingiausia diena Olli Mäki gyvenime* (*Hymyilevä mies / The Happiest Day in the Life of Olli Mäki*, 2016 m., rež. Juho Kuosmanenas). Tikrais faktais paremtame tragikomiškame filme pasakojama apie suomių boksininką, iš kurio visa tauta tikėjosi pergalės viešoje kovoje su Amerikos profesionalu čempionu. Olli rengiasi kovai, suomių tauta jį beprotiškai myli, visi nori su juo nusifotografuoti, vitrinos nukabinėtos jo nuotraukomis,

kuriose reklamuojami įvairūs produktai. Būtent tada, kai visa tauta jį taip myli, – iš tiesų myli tik save ir savo ambicijas, – Olli jaučiasi nelaimingiausias, o visuotinio pažeminimo ir galbūt didžiausio gyvenime pralaimėjimo dieną, atvirksčiai, patiria laimę, nes jį ima mylėti tik tie, kurie iš tiesų myli, nepaisydami jokių išorinių aplinkybių, pirmiausia jo sužadėtinė. Iš G. Morkūno teksto taip pat galima suprasti, kad mergaitei ir jos tėvams pavyksta išsivaduoti iš visuotinės meilės. Teksto pabaigoje išsakoma tokia mintis: „Naujajai mergaitės mokyklai pavydėjo visi. Juk taip gera, kai pašonėje yra žmogus, kurį galima mylėti kiek tik nori“ (Morkūnas 2008, 72). Taip atsiskleidžia karti Gendručio Morkūno ironija: *mylėti kiek tik nori* prilygsta *mušti kiek tik nori* – tai tėra dar viena agresijos forma. *Grižimo istorijoje* būtent tą akimirką, kai naują mokinę Viliją direktorius atveda į klasę ir visiems liepia ją *mylėti*, kyla nevaržomos patyčios. Apskritai bet kurio G. Morkūno sukurto personažo – vaiko ir suaugusiojo – žmogiškoji vertė matuojama pagal gebėjimą mylėti.

Toliau straipsnyje analizuojama Gendručio Morkūno kūryba ir problemų prozos laukui priskiriama apysaka *Grižimo istorija*.

Semantiniai kūrybos kodai

Kuo ypatinga Gendručio Morkūno proza? Literatūrologai Kęstutis Urba, Neringa Mikalauskienė, Džiuljeta Maskuliūnienė ir kt. pastebėjo, kad šiai prozai buvo būdingas nuolatinis atsinaujinimas: kiekviena pasirodžiusi G. Morkūno knyga vaikams buvo visai kitokio žanro (literatūrinė pasaka, realistinė problemų proza, esė), tematikos (vaikų namų vaikas, jo vienišumas,

amžinai vaikiški suaugusieji, katšunio keliais keliaujantis vaikas), jose keliamos skirtingos problemos (Kas gali našlaičiui tapti tėvais? Kada moralės įstatymas svarbesnis už valstybės įstatymą? Ar valstybė gali spręsti, kam mirti, o kam gyventi? O jei nesu kur nors kaip nors prieregistruotas, ar vis dar turiu teisę gyventi? Koks yra valstybės tarnautojo, atliekančio funkciją, ir lankstaus bei pilietiško valstybės tarnautojo santykis? Kuo ypatingas šių dienų vaikas, ar jis geba pajusti nematerialius dalykus? Kaip mergaitei, einančiai patogiu žvyrkeliu, pradėti eiti savuoju keleliu? Ar verta pamėgti tai, ko visa esybe nemėgsti: raudonųjų batelių – mergaitiškumo, lėkštumo, bandymo atkreipti į save dėmesį simboliu, net jei suaugusieji primygtinai siūlo? Kaip vaikui ir suaugusiajam užmegzti tikrą, giluminį santykį?), atpažįstamas morkūniškasis stilius (nuolat iš ko nors šaipomasi – dažniausiai suaugusiųjų, beprotiškų institucijų, neapgalvotų įstatymų, bet kokio susireikšminimo, ironizuojama, be to, tekstu visada *džiazuojama*, būdingas asociatyvinis mąstymas, nuvedantis kalbėjimą labai toli). Morkūno prozai sėkmės pridėjo ir tai, kad visos rašytojo knygos išleistos geroje leidyklose (*Tyto alba*, *Nieko rimto*, *Bernardinai.lt*), yra gražios, didžiulį jų iliustravo dailininkė, rašytoja Lina Žutautė, puikiai jaučianti teksto ir iliustracijų papildomumo principą.

Žvelgiant į Morkūno kūrybos visumą akivaizdu, kad jo kūrinių pasaulis vaikui nėra saugus ir ramus tarsi šiltnamis: vaikas gyvena vaikų namuose ir yra išnaudojamas, išgyvena tėvų skyrybas ir yra jų nesutarimų įkaitas (*Iš nuomšiko gyvenimo*); mergaitė šeimoje nemylima, išgyvena pa-

tyčias (*Grįžimo istorija*), berniukas savo namuose jaučiasi be galo vienišas ir liūdi (*Vasara su katšuniu, Velniskai karštos atostogos*). Vis dėlto morkūniškajame pasaulyje nuliūdęs vaikas paguodžiamas, patiria meilę ir randa namus, geba paklausti girtuoklio, valkatos vardo ir su juo susibičiulianti. Vaikas turi teisę ieškoti ir klysti, vaikščioti šunkeliais iki tos akimirkos, kai randa savo kelią, stebėti ir matyti net tuo atveju, kai aiškiai suvokia, kad „aplinkui yra tiek daug dalykų, kurių geriau visai nematyti“ (Morkūnas 2005, 41). Prozoje meniškai įtaigiai perteikiamas šių laikų paauglio gyvenimas, tie jo aspektai ir krizės, kuriuos išryškina literatūrologė Sharon A. Stringer savo studijoje *Paauglių literatūros psichologija*. Ji teigia, kad šių laikų paauglys gyvenime ir literatūroje „grumiasi su įprastomis krizėmis, tokiomis kaip psichologinis tėvų apleidimas, artimųjų netektis dėl jų mirties, susikurtų iliuzijų griuvimas, pralaimėjimo išgyvenimas, demaskavimas, siekis gyventi be kompromisų, pasipriešinti korupcijai ar patyčioms, <...> kad šios stresą keliančios patirtys kai kuriuos paauglius gali sužlugdyti, o kai kuriuos – paskatinti aktyviau ieškoti savo tapatybės“ (Stringer 1997, 3). G. Morkūno proza rodo teigiamą kelią – ieškoti išeičių. Be to, jo kūriniams būdinga tai, kas tiesiogiai išsakyta pirmajame tekste *Vasara su katšuniu*: pasakotojas neslepia, jog jo tekstai kuriami, kad skaitantis vaikas galėtų susitapatinti su veikėju. Nors tokį rašytojų siekį galima justi daugelyje knygų vaikams, G. Morkūno prozoje ši nuostata įvardijama ir ypač pabrėžiama pačiame tekste, ji tampa programine, tarsi sąmoninga rašytojo siekiamybe: „Bet ar galima papasakoti apie žmogų taip, kad skaitytojui

tas žmogus taptų toks pat artimas ir pažįstamas, kaip skaitytojas pats sau?“ (Morkūnas 2005, 25). Toks rašytojo noras, anot A. R. Garcíós-Riveros, meno suvokimą apskritai labai priartina prie religinių patirčių; šis principas vadinamas „transpersonaliniu identitetu“. Šį meno (literatūros) principą A. R. García-Rivera, remdamasis Josepho Campbello įžvalgomis, interpretuoja taip: „*Transpersonalinis identitetas* yra religinio išgyvenimo pagrindas, jis išryškėja ir suvokiant meną. Gebėjimas susitapatinti su kitu arba – menininko atveju – su meno kūriniu yra gilus žmogaus aktas. Dar daugiau: tai yra gailestingumo aktas“ (García-Rivera 2003, 13). Galbūt aptariamą principą galima susieti su literatūros gebėjimu sukelti katarsį? Kaip šie A. R. Garcíós-Riveros įvardijami literatūros teologijos principai atsiskleidžia G. Morkūno kūrinyje *Grįžimo istorija*?

Dvasinis vaiko pasaulis ir *Grįžimo istorijos* veikėja Vilija

Gendručio Morkūno *Grįžimo istorija* – problemų prozos knyga, pirmą kartą buvo išleista 2007 m. ir, kaip nedaugelis vaikų literatūros knygų, ne tik tapo 2007 m. geriausia vaikų literatūros knyga, bet ir pateko tarp 12 kūrybingiausių 2007 m. knygų suaugusiesiems. 2010 m. Santjago de Komposteloje *Grįžimo istorija* buvo įrašyta į IBBY Garbės sąrašą kaip literatūrinę ir meninę vertę turintis kūrinys⁸. Ką apysakoje *Grįžimo istorija* išvelgė literatūrologai ir skaitytojai? Laima Bačkienė

⁸ Simboliška, kad Gendručio Morkūno kūrinys *Grįžimo istorija* buvo pripažintas visuotinai reikšmingu vienoje svarbiausių krikščionims vietų – piligrimų centre Santjago de Komposteloje, kurios katedroje, tikima, palaidotas šv. Jokūbas.

autorių labiausiai gyrė už savitą, absurdo ir hiperbolių prisodrintą stilių (Bačkienė 2008). Agnė Skučaitė-Leonavičienė, kalbėdama apie *Grįžimo istoriją*, pirmiausia pažymi, kad jauniems skaitytojams kalbama tarsi lygiems, pateikiama jiems svarstyti apie visuomenėje gyvuojančius mitus, socialinę atskirtį, baimę atrasti ir pažinti (Skučaitė-Leonavičienė 2008). Vieną įžvalgiausių šios knygos recenzijų parašė rašytoja Renata Šerelytė. Be kita ko, ji pabrėžė: „Ši knyga, priklausanti vaikų literatūros sričiai, manyčiau, iš esmės skirta suaugusiems skaitytojams“ (Šerelytė 2008). Rašytojos manymu, „vaikui šioje knygoje gal pritrūks makabriško humoro ir dinamikos, galbūt ir siužetas pasirodys per sunkus, o idėja – miglota. Tačiau suaugusieji tikrai bus nustebinti. Kad taip nesudėtingai galima kalbėti apie pasaulį ir tiek daug pasakyti“ (Šerelytė 2008). Savitų įžvalgų pateikia ir anoniminis literatūrinio tinklaraščio kūrėjas, pasivadinęs *Maištinga siela*: kalbėdamas apie *Grįžimo istoriją*, jis teigia, kad „autorius užuot suveržęs pasakojimą į tamprų pasakojimą, neretai suteikia daug laisvės pasakotojui veblenti pašalinius „vaiko filosofiją“ imituojančius dalykus“ (Maištinga siela 2017).

Kokia kūrinio fabula? Ne vietoje ir ne laiku šeimoje atsiradusio vaiko drama. Pasakojama apie mergaitę, kuri, dar būdama kūdikis, nugirsta suaugusiųjų pokalbį apie tai, kaip ne laiku ji šeimoje atsirado, kaip jos mamai būsią sunku *ištverti* pirmuosius jos gyvenimo metus, kol ji paūgės ir savo mamai nebesukels tiek sunkumų, kol mama galės pradėti dirbti ir pan.⁹ Vi-

lija ima ir šiuos suaugusiųjų norus stebuklingai paverčia tikrove: dingsta ir grįžta į savo namus pas mamą ir tėtį tada, kai jau senokai išaugusi iš vystyklų, kai jau galėtų būti ne tik *vargas* savo tėvams, bet ir pagalba, – dvylikametė. Mergaitė sugrįžta į savo tobulą šeimą, kurioje du tėvai ir du vaikai – už ją jaunesni broliukai. Du tėvai ir du vaikai (besipešantys broliai), kurie idealizuotai kasdien sėdi prie vieno stalo, kasdien bendrauja, kasdien aptaria pačius įvairiausius su šeimos *funkcionavimu* (Morkūno terminas – A. G.) susijusius reikalus. O jeigu šalia būtų ir ji, vyresnė mergaitė?

Kas tada? Kaip būtų tada? Ar iš tiesų taip sunku, užuot du kartus per metus sukalbėjus maldelę už prarastą dukrą ir ją prisiminus, priimti mergaitę į susiformavusią šeimos tikrovę? Juk po trumpų paieškų (gedulo) tėtis mamai kažkada pasakęs, kad nėra to blogo, kas neišeitų į gera (t. y. gal ir gerai, kad mergaitė dingo), – mama vėl galėjo pradėti dirbti. Tėvai yra tik žmonės. Pasakojimas konstruojamas kaip mergaitės susitikimo su jai priešingu pasauliu meninė analizė – susitikimo, kurio metu ją sunkiai priima jos pačios šeima, aplinkiniai, klasės draugai, visuomenė, kuri ne tik klausia, o šaukte šaukia: iš kur atsiradai, kodėl esi ne tokia, kokia turėtum būti, ar tau tokiai, mums neparankiai, neregistruotai, nusižengiančiai teisės aktams, apskritai verta gyventi? Pirminė mergaitės reakcija į ją skriaudžiančią, iš jos besityčiojančią visuomenę – saldus keršto troškimas. Patiriamą žmonių pyktį ir patyčias Vilija nu-

---

(rež. Åke Sandgrenas, 2001) *Et rigtig menneske* („Tikras žmogus“): jo pradžioje mergaitė taip pat netyčia nugirsta apie savo užsiėmusių tėvų sprendžiamas dilemas, kuriems jų vaikams leisti gimti, o kurių atskratyti.

---

⁹ Daugeliu aspektų kūrinio pradžios idėja primena dogmos kino principus atitinkantį danų vaidybinį filmą

kreipia į kitus. Vyksta grandininė reakcija, patyčios tampa plintančiu užkratu.

Personažę Viliją galima įrašyti į ilgą plejadą klasikinės vaikų literatūros veikėjų – paauglių mergaičių, kurios, susidūrusios su nepalankiomis gyvenimo aplinkybėmis, sugeba keistis pačios, atkoduoja slaptus suaugusiųjų veiksmų, santykių su jomis motyvus. Jos ne tik padeda pasikeisti santykiams su suaugusiais, artimaisiais, bet ir leidžia patiems suaugusiesiems nauju, ypatingu būdu subręsti. Poliana (Eleanor H. Porter. *Poliana*), Heida (Johanna Spyri. *Heida*), Eleonora (Gene Stratton. *Mergaitė iš Limberlosto*). Ką jos pamažu supranta? Tai, kad suaugusiųjų santykis su paauglėmis veikiamas sudėtingų aplinkybių, kurios nuo mergaičių nelabai priklauso. Vis dėlto, kad ir kokios painios būtų suaugusiųjų suraizgiusios aplinkybės, mergaitės dažniausiai pajėgia keistis ir keisti. Polianos teta vieniša, kadaise išgyveno nelaimingą meilę ir gyvena savo nuoskaudomis, o nesavas vaikas tik paryškina tai, kad savo vaikų ji neturi. Eleonora (iš Gene Stratton Porter klasikinio kūrinio *Mergaitė iš Limberlosto* („A Girl from Limberlost“) pamažu suvokia, jog mamos šaltumas jos atžvilgiu susijęs su tuo, kad dukrelės gimimo diena yra susijusi su mylimo mamos vyro, Eleonoros tėčio, žūtimi. Mergaitės yra tarsi hamletai, knygų tikrovėje gimusios tam, kad ne tik išgyventų pačios, bet ir *pataisytų* skausme įstrigusį suaugusiųjų gyvenimą, panardintų jį į džiaugsmą, padėtų suaugusiesiems priimti šalia esantį vaiką, kad ir kokios būtų išorinės aplinkybės. Kas klasikinių kūrinių herojėms padeda pačioms įveikti sudėtingas situacijas, surasti savyje stiprybės ir atgaivinti ją kituose? Pirmiausia –

tvirtas tikėjimas (Poliana, Heida), netikėtai kelyje sutiktų suaugusiųjų pagalba ir sustiprinimas (*A Girl from Limberlost*). Kas motyvuoja Viliją keistis ir keisti aplinką? Pamažu įgyjama vidinė išmintis, kuri nelabai priklauso nuo išorinių aplinkybių, taip pat dvasinės patirtys ir išgyvenimai, patirtas ir peržengtas skausmas.

Verta grįžti prie straipsnyje minėtos tinklaraštininko *Maištinga siela* (Maištinga siela 2017) minties, kad *Grįžimo istorijoje* pasakotojas tarsi „veblena“ ir taip savo kalbėjimą, mąstymą padaro panašų į vaiko.

Siekiant išsiaiškinti, kas ir kaip šiame kūrinyje veblinama, suvokiama, kad tas *veblenimas* yra literatūrinis vaiko patirties priartinimas prie ypatingų, mažam vaikui dažnai būdingų dvasinių patirčių ir savito pasaulio suvokimo. Mažo vaiko dvasinės patirtis ir atidumą neapčiuopiamam nematerialiam pasauliui mokslškai tyrinėjo Vakarų Džordžijos (West Georgia) universiteto profesorius, psichologas Tobinas Hartas monografijoje *Slaptas dvasinis vaikų pasaulis*. Kas yra dvasinė patirtis? T. Harto teigimu (2003, 8), tai „intymi ir individuali dieviškumo patirtis mūsų gyvenimuose. Dvasiniai įvykiai paliečia tiesiogiai, dažnai paveikia – bent akimirksnį, mus tarsi pažadina ir padeda giliau suprasti, kas esame ir kokia mūsų vieta šiame pasaulyje.“ Profesorius teigia, kad amžiaus tarpsnių psichologai, tyrinėdami vaikystę kaip reiškinį, tradiciškai nuošalyje palieka įvairias vaiko dvasinio suvokimo akimirkas, patirtis, išgyvenimus, priskirdami juos vaiko fantazijoms, tikrovės perkėlimui į fantastikos sritį. Vis dėlto, kaip pažymi T. Hartas, remiantis įvairiais duomenimis, daugybė įvairias religijas išpažįstančių ar net jokiai

religijai savęs nepriskiriančių suaugusiųjų (priklausomai nuo tyrimų – nuo 20 iki 60 proc.), prisimindami savo vaikystę, kalba apie ypatingus tuomet suvoktus dalykus, patirtis, nuojautas, gebėjimus įžvelgti slaptas ar tiesiog neišsakomas suaugusiųjų mintis, pamatyti jų vidų ir pan. T. Hartas rimtai įvertino vaikų dvasinius išgyvenimus, ir šie tapo jo mokslinių tyrimų objektu. Tai, ką apie vaiko dvasią kalba Hartas, iš esmės visa galima dekoduoti iš Morkūno prozos, ypač apsakos *Grįžimo istorija*. Dar daugiau: tarsi žinodamas T. Harto tyrimų pobūdį, G. Morkūnas net šios apsakos skyrius pavadina tomis sąvokomis, kurias monografijoje išryškina minėtas profesorius (*Nuostaba, Paprasti klausimai – sudėtingiausi...*).

T. Hartas monografijoje atskleidžia, kad dvasinė vaiko būtis dažniausiai reiškiasi penkiais pagrindiniais gebėjimais: 1) **išmintimi**, 2) **nuostaba** (susižavėjimu), 3) **smalsumu** (užduodamais klausimais), 4) **tavo ir mano susitikimu**, 5) **nematomų dalykų matymu** (Hart 2003, 10). G. Morkūnas, tarsi nujausdamas, *Grįžimo istorijoje* apeliuoja į visas penkias vaiko dvasines galias: jas stimuliuoja, leidžia pačiai mergaitei jas išgyventi, taip pat – suaugusiajam jas atpažinti. Kalbėdamas apie vaiką, ypač mažą, kūrinio pasakotojas sako: „Keistųjų ugnelių būna ir kūdikių akyse. Turėdami daug laisvo laiko, apie gyvenimą jie mąsto ne tik vakarais“ (Morkūnas 2007, 6). Hartas mini *mažo* vaiko dažniausiai patiriamus išgyvenimus. *Grįžimo istorijoje*, priešingai, kalbama apie 11–12, gal net 14 su puse metų amžiaus mergaitę Viliją. Vis dėlto mergaitė, būdama kūdikis, dingo ir tik vėliau grįžo iš nežinia kur esančios vaikų šalies. Nie-

kas nežino, kokio ji iš tiesų amžiaus. Nors Vilija niekada nėjo į mokyklą, jos gebėjimai atitinka paauglės amžių, bet mergaitė labai individualiai suvokia pasaulį. Vieną kartą užsimenama, kad Vilija yra tarsi trejų metų mergaitė. Taigi, kaip rodo pasakojimo logika, pasaulį ir įvairius jo dalykus ji mato be galo vaikiškai pačia geriausia šio žodžio prasme. Būtent tai leidžia kūrinyje perteiktas Vilijos dvasines patirtis aiškinti remiantis T. Harto įžvalgomis apie mažo vaiko santykį su anapusine tikrove.

Išmintis. Išmintis T. Harto požiūriu reiškia vidinį vaiko supratimą, kas teisinga, pasirinktina ir kas ne. Filosofo Arūno Sverdiolo teigimu, „*Prudentia*, išmintis laikoma pačia svarbiausia iš kardinaliųjų dorybių ir kartais vadinama visų dorybių motina. Ji yra kilusi iš Aristotelio *phronesis* sąvokos. Tai praktinė išmintis, išmanymas, kaip pasiekti tikslą“ (Sverdiolas 2014). G. Morkūno pasaulyje itin aiškiai postuluojama A. Sverdiolo mintis, kad širdies įsakymas, net vaiko suprstas ir įsisąmonintas moralės įstatymas, samprata to, kas gera ir bloga, kitaip tariant, Dievo įstatymas, įrašytas žmogaus širdyje kaip sąžinė, yra svarbesnis už žmonių sugalvotą įstatymą. Prancūzų filosofas Luco Ferry, bandęs jaunimui populiariai paaiškinti krikščionybės ypatingumą, tvirtino: joje „gimsta mintis, kad moralės požiūriu protas svarbesnis už tai, kas parašyta, „vidinis balsas“ reikšmingesnis už valstybės įstatymo, kuris visada primetamas iš išorės, pažodinį laikymąsi“ (Ferry 2007, 78); „krikščioniškas gyvenimas ypatingas tuo, jog skiria ypatingą dėmesį sąžinei, vidiniam balsui, o ne tam, kas parašyta, kasdienio gyvenimo neįsprausdami į jokių teisės rėmus“ (Ferry 2007, 79).

Gendručio Morkūno personažai vaikai toli gražu nebūtinai elgiasi moraliai. Jie nusižengia įstatymui, taisyklei, nes vadovaujasi intuityviai suvoktu dieviškuoju įstatymu – tuo, kas teisinga ir gera konkrečiomis aplinkybėmis, ką jis pats vertina kaip gera. Pagrobęs vaiką, personažas (*Iš nuomšiko gyvenimo*) pabėga iš namų ir drauge pasiima vaiką. Ar tai moralu? Ne. Vis dėlto tai atsiskleidžia kaip vienintelis tinkamas būdas berniukui apsaugoti nuo tėvų konfrontacijos, netapti tėvų nesutarimo įkaitu, dar vienu institucijų sraigteliu. Tad, pasielgus netinkamai, iš krikščioniškosios etikos perspektyvos vis dėlto elgiamasi moraliai.

Kodėl žmogus klysta? G. Morkūnas atskleidžia blogio mechanizmą, veikiančią žmoguje. Kiekviename giliai glūdi blogio sėklų, ir reikia ypatingų sąlygų toms sėkloms sudygti. Bloga knyga ir apversta jos pasaulio tikrovė gali iškelti žmogaus blogį į paviršių. Bloga knyga gali užvaldyti dalelę žmogaus ir tada, pasak katšunio, „tu būtum pradėjęs ieškoti panašių knygų. Ir žmonių, kurie irgi ieško tokių knygų. Po kelių mėnesių ar metų būtum pasidaręs neatpažįstamas“ (Morkūnas 2005, 157). Clive'o Stapleso Lewise'o teigimu (2007, 50), „yra įmanoma būti geram dėl paties gėrio, bet neįmanoma būti blogam dėl paties blogio. <...> niekas nepadarė žiaurybės tik todėl, kad žiaurumas yra blogai, – žiaurumas jam buvo malonus ar naudingas. <...> blogis yra tik sugedęs gėris.“

G. Morkūnas savo kuriamiems personažams nėra griežtas. Kalbėdamas apie kišenvagį, pasakotojas taria: „Kai kurie negali atsispirti pagundai pažiūrėti, kas yra kitų kišenėse ar krepšiuose. Tuos žmones vadiname kišenvagiais ir baisiai pyksta-

me, kai jie paslapčia ištraukia seną piniginę ar suskilusį veidrodį. Nors tą piniginę ar veidrodį patys rengėmės išmesti į pačią giliausią šiukšlių dėžę“ (Morkūnas, 2008, 10). Ši žaisminga citata atveria paradoksalią paradigmą ir vaikui parodo visa ko reliatyvumą. Ką reiškia ką nors pavogti? Taip, tai blogis, tačiau ar įmanoma pavogti ką nors labai esminga? (Mt 6, 20–21: „Kraukitės sau lobį danguje, kur nei kandys, nei rūdys neėda, kur vagys neįsilaužia ir nevagia, nes kur tavo lobis, ten ir tavo širdis“ (Biblija.lt)). Taip vaikas skatinamas pažiūrėti, kas vis dėlto yra svarbiau už tą suskilusį veidrodį.

Kokių vertybių iš tiesų geriau siekti? Išminties įgyjama klystant. Galima sakyti, kad vienas svarbiausių *Grįžimo istorijos* veikėjos Vilijos ir jos tėvelio santykių lūžio taškų – tėvelio įsisąmoninimas, kad Vilija paėmė nemažai jo pinigų, ir gebėjimas atleisti, neteisti, žvelgti daug giliau negu tokio poelgio priežastis.

Apysakoje pasakoje *Vasara su katšuniu* G. Morkūnas sužaidžia šunkelio situacija: leidus personažui Bernardui vaikščioti drauge su katšuniu taip, kad katšunis, o ne Bernardas rinktųsi kelią, berniukas eina katino (šuns) keliu, arba **šunkeliu**. Apskritai G. Morkūno kūryboje ypač gražiai pasitelkiama patarlių ir priežodžių, jie išvedami iš alegorinės kalbos lauko ir imami suprasti tiesiogiai (vaikų literatūroje tai gražiai daro ir V. V. Landsbergis, ir Sigitas Poškus, ir kt.).

Apysakoje *Grįžimo istorija* taip pat daug kalbama apie tai, kad šalia patogių, pramintų kelių visada esama mažų, nepatogių, bet tokių, kuriuos žmogui, net ir labai norint, sunku ar net neįmanoma sunaikinti. Kad atrastų save, suvoktų ką nors

esminga, vaikai turi išsukti iš patogaus kelio ir įžengti į nepažintą erdvę nepramintu keliu. Tai, ko gero, literatūrinė nuoroda į Evangelijos pagal Matą eilutę: „Įeikite pro ankštus vartus, nes erdvės vartai ir platus kelias į pražūtį, ir daug juo einančių. Kokie ankšti vartai ir koks siauras kelias į gyvenimą! Tik nedaugelis jį atranda“ (Mt 7, 13) (Biblija.lt). *Grižimo istorijoje* vaikams tenka išsukti iš patogaus žvyrkelio į siaurą miško kelelį, bet prieš tai jie turi įveikti svarbią kliūtį – griovį (tarsi eiti pro vartus – A. G.), skiriančią dvi erdves: saugų žvyrkelį ir visai nesaugų mišką, kuriame archetipiškai įvyksta išbandymų. Tik tada vaikai susitinka su mergaite: „Tamsiame ir gūdžiame miške, prie siauro samanoto keliuko, ant pernykščiais žalčiais kvepiančio kelmo saulėje spindinčio rudeninių uodų debesies sėdėjo mergaitė“ (Morkūnas 2007, 18). Šiuo atveju įdomiai išryškina mas tamsaus miško ir spindinčios saulės kontrastas. Mergaitė sėdi prie siauro keliuko (t. y. arti tiesos), kuris visoje apysakoje supriešinamas su išvažinėtu žvyrkeliu. Be to, mergaitė sėdi ant kelmo, kuris žymi žmogaus agresiją miško atžvilgiu: kažkas nukirsta – nukirstas medis. Tai tarsi žymi, kad mergaitė prisilietė ne tik prie gamtos, bet ir prie žmogaus tikrovės. Gamtos tikrovė, apsupusi mergaitę, yra sava, šviesi, net jei tai apspitę rudeniniai uodai. Jie geri – spindi saulėje.

Nuostaba. Kalbėdamas apie pasaulio sukūrimą ir stebuklingumą, G. Morkūnas turi omenyje neįvardytą *Kažką*, kurį akivaizdžiai galima suprasti kaip Kūrėją Dievą. Jau pirmojoje knygoje *Vasara su katšuniu* Morkūnas netiesiogiai kalba apie pasaulio kūrimą ir šį pasaulį atveria kaip ypatingą, nepaprastą: „Kažkas kažkada

gerokai plušėjo, kol sukūrė gausybės vabalių, paukščių, gėlių ir akmenų. Kažkas kažkada ilgokai suko galvą, kol sugalvojo tiek spalvų saulėlydžiams, debesims ir megziniams, balsų, kuriais gieda paukščiai, miaukia katinai, ir, garsų, kuriais girgžda durys, kvapų, kokiais kvepia gėlės, vėjas ir pyragai“ (Morkūnas 2005, 8). Pasaulis ne šiaip sau gražus, o gražus todėl, kad, viena vertus, nepažinus, kita vertus, jame just ranka Tapytojo, kažkieno, kas lyg dailininkas nupiešė tokį nuostabų pasaulį.

G. Morkūno prozoje vaikui nuolat primenama apie jį supantį *natūralų* gamtos grožį, kurį, kaip anksčiau minėta, galima patirti tik išsukus iš patogaus žvyrkelio į visai nepatogų, gal net bauginantį keliuką klaidžiame miške. Atkreiptinas dėmesys į lietuvių filosofo Česlovo Kalendos teiginį (remiantis Parfitu Derricke'u), kad tradiciškai šiuolaikinį vaiką supanti aplinka, kurioje visa, kas jam svarbu, yra sukurta žmogaus, vaikui „įkala į galvą, jog svarbūs yra tik žmonės kaip kalbančios būtybės, kurios viską sukuria ir nuo kurių viskas priklauso, o kitoks fizinis bei gyvasis pasaulis tarsi ir neegzistuojąs, tad esą galima ir nekreipti į jį dėmesio“ (Kalenda 2012, 47). Visoje savo kūryboje G. Morkūnas veikėjus išveda iš žmogaus sukurtos erdvės į natūralią, gamtos, erdvę, kurią patyręs veikėjas vaikas ima stebėtis. Apysakoje *Velniškai karštos atostogos*, kalbant apie dviejų berniukų žvilgsnį į dangų, debesis, iš karto susimąstoma, kad juos stumdo „nematoma ranka“ ir ne bet kaip, o tikslingai: „Debesėliai subyrėdavo, nuplaukdavo į šonus, grįždavo atgal, vienas su kitu susiliedavo ir virsdavo naujais, dar nematytais: tulpėmis, kreivomis nosimis, žvaigždėmis ir net... grybais“ (Morkūnas 2009, 24).

Grižimo istorijoje Vilija geba ypatingu būdu išvysti pasaulį, jo paslaptis, į pasaulį ji žiūri stebėdamasi ir žavėdamasi: žvelgdama į sodą, ji pamato, kad viskas kinta, nieko nėra pastovaus. Sode gamtos pokyčiai atsiskleidžia labiausiai: „Kur matyta, kad keičiasi tvora, o agrastų krūmeliai visą laiką išlieka tokie patys?“ (Morkūnas 2007, 93). Tokio pobūdžio filosofinių klausimų pateikiama visoje apysakoje. Jie parodo, kad vaikas smalsus, nuolat klausinėja ir taip priartėja prie nelengvų atsakymų. Kita vertus, tokie klausimai neretai supriešinami su neesminiais suaugusiųjų užduodamais klausimais, kuriuos vaikas perpranta ir pats išsiaiškina. Pavyzdžiui, Pijaus teta iš apysakos *Vėlniškai karštos atostogos* „klausinėja taip, kad po pusės minutės supranti, jog jai visai nerūpi, ką veikiu“ (Morkūnas 2009, 9), o pats Pijus, visame kaimelyje pradingus kvapams, staiga savęs paklausia: „Kas būtų, jei ir iš manęs imtų virsti šieno kvapas?“ (Morkūnas 2009, 58). Toliau aptarsime, kaip vaikai klausinėja.

Klausinėjimas. *Grižimo istorijoje* grupelė vaikų, miške netikėtai pamatę ant kelmo sėdinčią mergaitę, iš karto ima ją klausinėti. Pateikiame ilgesnę minėtos apysakos citatą, kurioje matyti, kaip rašytojas geba priartėti prie vaiko mąstymo, pasaulio suvokimo, kalbėjimo ir kaip konstruoja vaikišką nuostabos persmelktą dialogą:

Visa laimė, kad greitoji lygiųjų takų mergaitė spėjo atsipeikėti. Atsipeikėjusi paklausė:

– Kas čia?

Klausė ji arčiausiai stovėjusio berniuko. Ant kelmo sėdinčios mergaitės klausiti nediršo – tokia keista ji buvo. Tačiau lygiųjų takų mergaitė paslapčia tikėjosi, kad į šį klausimą atsakys nepažįstamoji.

Ši tylėjo. Vaikai vienas per kitą ėmė šaukti:

– Tai bent!

– Nieko sau!

– Kas ji tokia?

– Ko ji tyli?

– Gal ji užburta?

Mergaitė tylėjo. O vaikai vėl ėmė kvėpuoti. Juk negalima šaukti pirma gerai neįkvėpus.

Sustoję pusračiu, vaikai įdėmiai apžiūrinėjo neatpažįstamąją. Ji buvo kažkokia keista.

Lygiųjų takų mergaitė susiraukė ir rimtai, kaip moka tik vaikai, paklausė:

– Gal tu laukei mūsų?

Ir tada visi išgirdo tylutėlį balsą:

– Taip. Aš čia laukiu jūsų. Nebijokite manęs. (Morkūnas 2008, 20)

Tekste įdomiai konstruojamas pats klausinėjimas. Iš pradžių vaikai tarsi klausia patys savęs, retoriškai, vėliau – vieni kitų. Kada prasideda atėjusių vaikų ir mergaitės dialogas? Jie randa raktą į mergaitės širdį būtent tą akimirką, kai užduoda esminį, jai pačiam, o ne kam nors abstrakčiam skirtą klausimą: „Gal tu laukei mūsų?“ (Morkūnas 2008, 20). Šis esminis klausimas, nukreiptas į buberiškąjį santykį *aš – tu*, jo perspektyvą, užmezga pirminį ryšį. Justi susirūpinimas: kaip užmegzti tikrą, giluminį santykį su kitu, santykį, kuris daug ką iš pagrindų pakeistų, leistų pereiti nuo nuostabos, stebėjimosi, įtarumo, vaikiško, pasakiško pasaulio aiškinimo („Gal ji užburta?“) prie giluminių dalykų – esminio žmogiškojo santykio. Apskritai *Grižimo istorijoje* šalia vaikų užduodamų filosofinių klausimų, atveriančių ypatingą pasaulio ar kasdienybės pusę, dažnai mąstoma ir apie klausimą kaip tokį – kada, kaip, kodėl vieno ar kito dalyko turi būti paklausta, o kada klausimas turi likti neištartas, skirtas galbūt ne žmogui, o tik Dievui: „Kojomis trypiantis klausėjas išbaido

tuos, kurie žino bent mažičius paslapčių įminimus, garsiai šaukiami klausimai užgožia negarsiai sakomus atsakymus. Patys svarbiausi klausimai ir teisingiausi atsakymai sakomi tylomis“ (Morkūnas 2007, 162). *Grįžimo istorijos* personažė Vilija nėra tobula, dieviškos išminties kupina mergaitė. Ji klaidingai formuluoja savo klausimus ir sulaukia tik tokio atsakymo: „Ir nešūkau klausimų. Ypač nueinantiems į nugaras“ (Morkūnas 2007, 163).

Tavo ir mano santykis. G. Morkūno prozoje personažai dažnai itin atkakliai ieško santykio su kitais. Išmintingas senukas (*Velniškai karštos atostogos*) dviem bičiuliams pasako: „Dar nemačiau žmogaus, kuris nenorėtų kalbėtis. Anksčiau ar vėliau visi įsinori, – nenusileido tas“ (Morkūnas 2009, 88). Neretai perfrazuojama Biblijos mintis: „Ieškokite, ir rasite; belskite, ir jums bus atidaryta. Kiekvienas, kas prašo, gauna, kas ieško, randa, ir beldžiančiam atidaroma“ (Lk 11, 5–13) (Biblija.lt). Šiais Biblijos žodžiais pavadintas vienas iš apysakos pasakos *Vasara su katšuniu* skyrių: „Belsk, ir tau atidarys, ir atidaryk, jeigu beldžia“ (Morkūnas 2005, 57). Beldimas, ypač – atkaklus beldimas, tampa svarbus G. Morkūno prozos motyvas. Pagal Biblijos kontekstą šias eilutes galima interpretuoti taip: „O senovėje žmonės mokėjo kalbėtis ir susikalbėti su Dievu ir žmogumi, rasdavo tinkamą beldimosi ir prisibeldimo garsą, kurio šiuolaikiniam žmogui reikia ypatingu būdu ieškoti.“ Komentuodamas minėtas Evangelijos pagal Luką eilutes, kunigas Ernestas Maslianikas apie beldimąsi sako taip: „Taip pat mes turime eiti pas tuos, kurie yra itin „nejautrūs“ ir „kurti“. Pas juos turime belsti stipriai ir įkyriai, nes tik tada atsiranda tikimybė,

kad jų širdys mums atsivers“ (Maslianikas 2013).

Grįžimo istorijoje Vilija, apsisprendusi aplankyti senutę Elžbietą, nepaprastai atkakliai beldžiasi į jos duris: „Ji nusprendė belstis tol, kol ją pakvies į vidų“ (Morkūnas 2007, 98). Galiausiai, mergaitei stipriai stumtelėjus duris, šios atsiveria. Tokio ypatingo atkaklumo G. Morkūno veikėjams reikia, kol jie pavadinami vardu. Kai Pijaus teta po daugybės metų pagaliau pavadina jį vardu, šis nustērsta. Kelis kartus pasakoma, kad tai atsitikę pirmą kartą gyvenime ir kaip tai svarbu (Morkūnas 2009, 59).

Vienas svarbiausių *Grįžimo istorijos* motyvų yra mergaitės bendravimas su žmogumi, kurį miestelyje visi įpratę vadinti bendrinio vardu – valkata ir girtuokliu. Tik Vilijai pavyksta sužinoti tikrąjį jo vardą – Vladas – ir taip priartėti prie šio žmogaus, sugrąžinti jo prarastą orumą, apie kurį Katalikų Bažnyčios Katekizme rašoma: „Dievas kiekvieną šaukia jo vardu. Kiekvieno žmogaus vardas yra šventas. Vardas yra tarytum asmens atvaizdas. Jį reikia gerbti, kaip gerbiame juo vadinamo žmogaus orumą“ (Katalikų Bažnyčios Katekizmas 1996, 444, 2 158 pastraipa).

Ar įmanoma žinoti? *Grįžimo istorijoje* yra svarbi citata, kuria užčiuopiama akimirka, kai vaikas, mergaitė Vilija, atveria suaugusio žmogaus širdyje kai ką labai svarbaus, esminio, turėto, bet pamiršto (tai įvyksta mergaitei spontaniškai iššokus iš autobuso, kad jos vietoje galėtų važiuoti sena, smulkių pinigų neturinti moteris). Vilija netikėtai įsikiša į suaugusiųjų tarsi iš nieko sukurtą nejaukią situaciją: pagyvenusi moteriškė, kuri apskritai visų aplinkinių pasmerkta, nes nieko niekada

neperka, autobuse patiria gėdą, nes teturi didelį pinigą, iš kurio vairuotojas neturi gražos. Vilija nusprendžia atiduoti senutei savo bilietą, o pati pareiti namo pėsčia. Šis mergaitės poelgis sukelia grandininę reakciją ir perkeičia šalia buvusio mergaitės tėčio širdį – jis nuperka moteriškai bilietą. Šį epizodą pasakotojas suaktualina ir išryškina, tarsi įžengdamas giliai į mergaitės sielą ir pažvelgdamas, kas joje iš tiesų yra: ir didelis nuovargis, ir įspūdių perteklius (Morkūnas 2008, 68). Vis dėlto netipinėje situacijoje mergaitė geba peržengti bet kokias savo pačios patirtis ir padėti įveikti savus sunkumus kitam žmogui, kuris juos išgyvena dar skaudžiau. Galima įžvelgti ir kitą situacijos aspektą: žmogus atpažįsta panašų į save. Dvi nesuprastos, kenčiančios būtybės – paauglė ir dėl vyro mirties, vienatvės ir likimo būti amžinai užmiršta sielvartaujanti našlė – atpažįsta viena kita ir dvasiškai apsikabina. Apskritai, literatūrologo Kęstučio Urbos nuomone (2012), „viena iš svarbiausių šios knygos siužeto linijų yra Elžbietos gyvenimo istorija, kuri, be kita ko, gali būti paraleliška pagrindinės veikėjos dvylikametės Vilijos linijai“. Veikėjos apsikabina, nepaisydamos nei amžiaus, nei patirties skirtumų. Jas suvienija skausmas. Vilijos ir našlės vienybė pakeičia ir aplinkinius žmones: Vilijos tėtis apsisprendžia nupirkti bilietą senai moteriškai, be to, matydamas visą situaciją, įsikiša ir vairuotojas – nutaria pavežti moterį nemokamai. Tekste užčiuopiama suaugusiųjų perkeičianti akimirka: „Vairuotojas ilgai akimis tyrinėjo visus tris. Ilgiausiai žiūrėjo į Viliją. Žiūrėjo keistai. Taip žiūrime į tuos, kuriuos matėme, tačiau pamiršome kur ir kada. Arba nematė-

me, tačiau pamatę norime prisiminti visą likusį gyvenimą“ (Morkūnas 2007, 68).

Gendručio Morkūno pasaulyje žmonės yra ypatingais ryšiais susiję vieni su kitais. Kiekvienas yra dėl kito ir kitam. Vaikui atveriamas, kaip svarbu, kad visa funkcionuotų, nes antraip gali nutikti taip: „Nustojus dirbti metereologams, prasidėjo bjaurūs orai, dingus ekologams, ėmė lyti užteršti lietūs, pasislėpus agronomams, visur ėmė dygti bjaurios piktžolės“ (Morkūnas 2008, 63). Psichologas T. Hartas teigia, kad vaikas neretai geba atpažinti ir pavadinti suaugusiojo tikruosius jausmus, tikrąją už verbalinio žodžio slypinčią mintį (Hart 2003). *Grįžimo istorijos* pasakotojas apeliuoja į tai, kad suaugusysis turi niekam neišsakomą, nepažinų pasaulį, kurį tik vaikas, jei tik panorėtų, galėtų įskaityti jo akyse, paslapčia, šiam mažai žvelgiant į žvaigždes. Tik ypatingas *ryžas* berniukas geba pamatyti tai, ko niekas kitas nepamato, – tikruosius, slaptuosius suaugusiuosius, tarsi praplėšti jų kaukes ir išvysti, kad jie yra geri (racionalusis fizikas myli literatūros mokytoją, niekas to negali nė numanyti; valgyklos vedėja skriaudžiamai mergaitei įpila kelis papildomus šaukštus sriubos; griežtoji matematikė geba suskaičiuoti visus klasės vaikus „šiltu žvilgsniu“ ir kt.).

Matyti tai, ko nėra. Apibendrinant G. Morkūno kūrinių veikėjų gyvenimus justu, kad jie, vaikai ir suaugusieji, itin konfrontuoja su materialiuoju pasauliu, siekia dvasinių dalykų, net ir paaugę vaikai yra išlaikę mažiesiems būdingą ypatingą santykį su pasauliu. Kitaip tariant, veikėjams yra svarbus santykis su dvasine, nematerialiąja, būtimi. Šalia vaiko yra kažkas nematomas iš Anapusybės, kažkas,

kas, kaip G. Morkūno apysakoje *Iš nuom- šiko gyvenimo*, prieš jam užmiegant, tam- po už nosies (Morkūnas 2010). Remian- tis apysakos logika, Vilija apie pasaulį ir žmones sužinodavo tarsi intuityviai, „sap- nuodama svarstomąjį sapną“. Arba visa, ką turėjo žinoti apie pasaulį, patirdavo dar kitaip: „Pavakarėmis išeidavo į kaimo gatvę. Čia ji trumpam stabtelėdavo, apsi- žvalgydavo, pauostydavo orą, trepteldavo koja, žiūrėdama, kokia kryptimi nuplauks pakilusios dulkės, dirstelėdavo į dangų. Nežinia, kokią informaciją apdorodavo, tačiau po visų tų manipuliacijų žinodavo kur eiti“ (Morkūnas 2007, 131).

Grįžimo istorijoje Vilija, jėjusi į senolės Elžbietos trobelę, mato sėdinčius penkis jos mažus vaikus, kurie jau seniai suaugę ir ku- rių jau senokai nebebuvo namuose. Profe- soriaus T. Harto teigimu, apskritai „vaikai yra dažnai *ne laike*. Jų laiko ir kalendoriaus suvokimas gerokai skiriasi nuo to, kaip tuos dalykus suvokia suaugusieji. <...> Laikas gali išnykti, kai esame įtraukti į ypatingą akimirką“ (Hart 2003, 138). Vilijai linijinis laikas tarsi išnyksta, ji akimirksniu pamato tai, kas kadaise priklausė tam tikrai erdvei ir kas iš esmės joje pasilieka.

Išvados

Žvelgiant į išrinktą pirmąjį geriausių lie- tuvių autorių knygų vaikams šimtuką, matyti, kad tik keliuose paaugliams skir- tuose kūriniuose pagrindinė veikėja yra mergaitė. Minėtinas Kristinos Gudonytės *Blogos mergaitės dienaštis*, Akvilinos Cicėnaitės *Niujorko respublika* ir Rebekos Unos *Atjunk*. Atkreiptinas dėmesys, kad visų minėtų kūrinių autorės – moterys, ku- riams pavyko sukurti įtaigias personažas; Gendrutis Morkūnas – vienintelis rašyto-

jas vyras, kuris *Grįžimo istorijoje* sukūrė įsimintiną personažę Viliją.

Apysakoje *Grįžimo istorijos* nėra daug tiesioginių sąsajų su Biblija, tačiau vi- same tekste, kaip ir visoje G. Morkūno kūryboje, akivaizdus krikščioniškasis po- sluoksnius. Išvelgti ir išryškinti religinius, dvasinius ir teologinius kūrybos aspektus leidžia perspektyvi literatūros teologijos tyrimo kryptis.

G. Morkūno sukurta personažė Vilija įkūnija mažam vaikui būdingas dvasines galias: ji išmintinga, stebi, stebisi, klausia, atpažįsta suaugusiųjų neišsakytas mintis ir tikrąsias, gilumines jų reikmes, mato tai, ko nėra, kas yra kažkada buvę, ir visada pasilieka nelinijiniame laike. Kenčiantis vaikas tampa lakmuso popierėliu ir suau- gusiajam, vertinančiam gyvenimą Dievo testu, pagal evangelijas. *Grįžimo istorijos* veikėja Lina, iš kurios visi ima tyčiotis, apysakos tekste pavadinama „grūdų fuch- teliu“; kiekvienas, pasirinkdamas tyčiotis arba nesityčioti iš Linos, nejučia patenka į joje esantį Dievo fuchtelį, kuris atskiria pelus nuo grūdų. Taip G. Morkūnas paro- do, kad vaiko asmenyje gali slypėti tai, kas nematoma, – Dievas, kad užjausdamas ar skriausdamas kenčiantį vaiką, gali patekti tarp grūdų arba pelų Dievo fuchtelyje.

Grįžimo istorijoje įdomiai žaidžia- ma situacija: vaikų grupelė, radusi miške keistą nepažįstamą mergaitę, nutaria jos nepalikti ir parodyti kelią, padėti jai išeiti iš miško. Iš tiesų vaikus iš miško išveda pati mergaitė Vilija, kurią ketinta gelbėti. Kūrinyje tai labai simboliška: mergaitė visus vaikus veda paskui save siauru ke- leliu, kuris, kaip paaiškėja iš pasakojimo konteksto, yra mergaitės kelias. Savo kūry- boje G. Morkūnas tarsi stovi vaiko pusėje

ir stengiasi parodyti, kodėl vaikai ateina į šį pasaulį, ką atsineša, ką nori savo buvimu pasakyti suaugusiajam, kokiais būdais stengiasi išmokyti suaugusįjį mąstyti širdimi.

Grįžimo istorijoje nedaug vertas konstatuotas priklausymas institucijai, pavyzdžiui, bažnyčiai, – tikėjimą turi paliudyti gyvenimas, kasdienybė, ypač santykis su kitais. *Grįžimo istorijoje* vaikai paklausia Vilijos: „O kaip tu įrodysi, kad esi tokia pat, kaip mes?“ Šis klausimas ir mergaitės bandymas įrodyti sau ir kitiems, kad ji yra ir yra su kitais, tampa vienu svarbiausių Vilijos siekių – grįžti į visuomenę. Mergaitė ieško tinkamo būdo kodo, leisiančio susidraugauti su aplinkiniais. Ar tai – saldumynai? Pavyzdžiui, už pavogtus iš tėčio pinigus nupirkti saldainiai?

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Bačkienė, Laima. 2008. *Gendručio Morkūno „Grįžimo istorija“*. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-01-24-gendrucio-morkuno-grizimo-istorija/13206>> (žiūrėta 2017-05-08).

Biblija.lt. Šventasis Raštas lietuviškai. Katalikų interneto tarnyba. Prieiga internete: <www.biblija.lt>.

Butkus, Vigmantas. 2014. *Stebuklo horizontai: Šiluva ir jos legenda lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Čiočytė, Dalia. 2013. *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Ferry, Luc. 2007. *Išmokti gyventi: filosofijos traktatas jaunosioms kartoms*. Vilnius: Tyto alba.

García-Rivera, Alejandro. 2003. *A Wounded Innocence: Sketches for a Theology of Art*. Minnesota: A Michael Glazier Book, The Liturgical Press.

Hart, Tobin. 2003. *The Secret Spiritual World of Children*. Makawao, HI: Inner Ocean Publishing Inc.

Juškaitis, Jonas. 1998. *Lyra ant gluosnio: straipsniai, pokalbiai ir kita*. Vilnius: Aidai.

Kalenda, Česlovas. 2012. *Nuo nuostabos iki grėsmės pajautos: gamta žmogaus dvasios akiratyje. Ugdymo dvasingumas*. Vilnius: LEU leidykla.

Apysakoje Vilijai taip ir nepavyksta įrodyti, kad ji tokia pat, kaip kiti. Antra vertus, jai pavyksta įrodyti daugeliui suaugusiųjų, kad jie yra daugiau negu iš pradžių galvojo esą. Be to, *Grįžimo istorijoje* priešais veikėją Viliją kaip stebuklai išskyla kiti, iš pradžių kiek atstumiantys žmonės: senutė Elžbieta, valkata ir girtuoklis Vladas, akimirksniu persikeitęs vairuotojas, mergaitės tėvai.

Grįžimo istorijoje justi transpersonalinio identiteto principas. Skaitytojui lengva tapatintis su veikėja, kuri yra atstumtoji: jis jaučiasi esąs ne vienas toks, ne visada suprastas ir priimtas tėvų (gal net išbuvęs tame paslaptingame vaikų pasaulyje ne vienus metus), ieškantis autentiško santykio su kitais vaikais ir suaugusiaisiais.

Katalikų bažnyčios katekizmas 1996. Vilnius: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla.

Lewis, Clive Staples. 2007. *Tiesiog krikščionybė*. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Maištinga siela. 2017. *Apie Gendručio Morkūno „Grįžimo istoriją“*. Prieiga internete: <<http://sielamaistinga.blogspot.lt/2017/03/knyga-gendrutis-morkunas-grizimo.html>> (žiūrėta 2017-07-27).

Maslianikas, Ernestas. 2013. *Lk 11, 5–13 „Praslykite, ir jums bus duota“*. *Evangelijos komentaras*. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-10-10-lk-11-5-13-praslykite-ir-jums-bus-duota/108296>> (žiūrėta 2017-06-06).

Morkūnas, Gendrutis. 2005. *Vasara su katšuniu*. Vilnius: Nieko rimto.

Morkūnas, Gendrutis. 2007. *Grįžimo istorija*. Vilnius: Nieko rimto.

Morkūnas, Gendrutis. 2008. *Blusyno pasakojimai*. Vilnius: Nieko rimto.

Morkūnas, Gendrutis. 2009. *Velniškai karštos atostogos*. Vilnius: Nieko rimto.

Morkūnas, Gendrutis. 2010. *Iš nuomšiko gyvenimo*. Vilnius: Nieko rimto.

Morkūnas, Gendrutis. 2013. *Švęsti kosmose ir tvarte*. Vilnius: VšĮ „Bernardinai.lt“.

Skučaitė-Leonavičienė, Agnė. 2008. *Apie Gendručio Morkūno apysaką „Grįžimo istorija“*. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-07-06-apie-gendrucio-morkuno-apy-saka-grizimo-istorija/146306>> (žiūrėta 2017-07-15).

Stringer, Sharon. 1997. *Conflict and Connection: The Psychology of Young Adult Literature*. Portsmouth: Boynton / Cook Publishers.

Sverdiolas, Arūnas. 2014. *Apie išmintį čia ir dabar*. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/123328>> (žiūrėta 2017-02-03).

Šerelytė, Renata. 2008. *Grįžimo paslaptis*. Prieiga internete: <http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110116221305/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=889&kas=straipsnis&st_id=15905> (žiūrėta 2017-02-23).

Urba, Kęstutis. 2012. *Senatvės motyvas Gendručio Morkūno kūryboje*. Prieiga internete: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367181722844/DS.002.0.01.AR-TIC>> (žiūrėta 2017-05-05).

CHILDREN'S WORKS BY GENDRUTIS MORKŪNAS AND HIS *GRĮŽIMO ISTORIJA* (STORY OF RETURN) FROM THE STANDPOINT OF THE THEOLOGY OF LITERATURE

Asta Gustaitienė

S u m m a r y

The aim of this article is to investigate children's literature works by Gendrutis Morkūnas, focusing on the semantics of his problem prose piece *Grįžimo istorija* (*Story of Return*) written in 2007. Gendrutis Morkūnas wrote all his five books within a span of a few years at the beginning of the 21st century, and they are included in the list of the 500 best books for children by Lithuanian authors, while the author's books *Iš nuomiško gyvenimo* (*Bits from a Tenant's Life*), *Blusyno pasakojimai* (*Stories from a Flea Place*) and the aforementioned *Grįžimo istorija* (*Story of Return*) are among the first hundred entries of said list. What is the importance of the aspect of Catholic theology in Morkūnas's works? To what extent does it help in revealing the subtlest meaning of his writings? When defining the theology of literature as a literary school of investigation, we mostly refer to the theoretical insights of art historian and religious philosopher Alejandro R. García-Rivera and his concept of the theology of art; the theoretical insights of psychologist Tobin Hart, literature scholars Sharon A. Stinger and Dalia Čiočytė and philosophers Luc Ferry and Arūnas Sverdiolas were also important in defining

the problematic field of this article. The children's literature works of Morkūnas are frugal in disclosing Christian motifs explicitly; however, the Christian underlayer is not to be ignored – the artistic reality of the works is interwoven with well-known biblical metaphors and images. A person's name as a sign of one's dignity gains its importance as an outstanding motif that unfolds very much like in John 10:3, the antinomy of the way and the path is recurrent in the works, together with the sometimes very persistent motif of knocking etc. These aspects, characteristic of Morkūnas's works, manifest themselves in his book *Grįžimo istorija* (*Story of Return*). Here the author presents a story about a girl named Vilija – an original character to be memorized – who embodies a power characteristic of a small girl, which, as defined by Hart, brings the child close to experiencing God: she likes to observe, is wise and capable of wondering, prone to look for answers and able to guess what the adults are thinking, to recognize their most profound needs, and she is able to see what is not to be seen, what had happened some time ago and what will always remain within linear time.

Gauta 2017-09-13

Priimta publikuoti 2017-10-16

Autorės adresas:

Literatūros ir kultūros tyrimų institutas
Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
El. paštas asta.gustaitiene@vdu.lt